

Zpřetrhání původních kořenů či start k mezinárodní prestiži nového oboru? Normalizace a její vliv na formování československé muzeologie

Otakar Kirsch

Masarykova univerzita, Ústav archeologie a muzeologie
kirsch@phil.muni.cz

SYNOPSIS

Severing Original Roots or Kicking Off the International Prestige of a New Field?: Normalization and Its Influence on the Formation of Czechoslovak Museology

This study focuses on the beginnings of the institutionalization of Czech (Czechoslovak) museology, which academic publications typically situate in the 1960s. It deals primarily with the emergence of two subjects that differ from one another in a variety of ways: Brno External Department of Museology and Prague Centre for Education in Museology in the Charles University Faculty of Arts at the National Museum. The research objective of this study is to analyze the main developmental trends that both of these internationally known institutions underwent in the period following 1968. The author focuses on the strategies and motivations of their main representatives at the time, as well as compulsory changes to the overall status, personnel, organization, concept and curriculum, which are compared to some degree with the situation before the August invasion.

KLÍČOVÁ SLOVA/KEYWORDS

Muzeologie; Středisko pro výuku muzeologie Filozofické fakulty UK; Národní muzeum; Univerzita Jana Evangelisty Purkyně v Brně; 70. a 80. léta 2. st. / Museology; Prague Centre for Education in Museology, Faculty of Arts, Charles University; National Museum; Jan Evangelista Purkyně University in Brno; 1970s and 1980s

DOI

<https://doi.org/10.14712/23366680.2020.3.4>

Počátky institucionalizace české (československé) muzeologie jsou v odborné literatuře kladeny do 60. let 20. století a souvisí především se vznikem dvou v mnoha ohledech odlišných subjektů – brněnské externí katedry muzeologie a pražského Střediska pro výuku muzeologie Filozofické fakulty Univerzity Karlovy při Národním muzeu (dále také jako „středisko“). Cílem předloženého textu je analyzovat hlavní vývojové tendence, které obě tyto v mezinárodním měřítku známé instituce prodělaly v období po roce 1968. Do centra zájmu se tak dostanou strategie a motivy tehdejšího jednání

jejich hlavních představitelů a (vy)nucené změny v celkovém postavení, personálním složení, organizaci, koncepci a kurikulu, jež budou částečně komparovány se situací před srpnovou invazí.

NÁSTIN VÝVOJE MUZEOLOGICKÉHO MYŠLENÍ V ČESKÝCH ZEMÍCH DO NÁSTUPU NORMALIZACE

S projevy muzeologického myšlení se v prostředí českých zemích lze setkat již v průběhu 19. století (např. Palacký, Frič), nicméně jeho výrazný progres nastal až v období před první světovou válkou. V případě vlastivědného muzejnictví měly vliv na jeho rozšíření tzv. muzejní sjezdy (Hlinsko, Kutná Hora, Praha) a dobová periodika (*Věstník československých muzeí a spolků archaeologických, Československé letopisy muzejní*), kde byla vedle organizačních a provozních otázek pozornost věnována tématům souvisejícím s profesionalizací muzejní práce (Špét 2003, s. 49–56, 65–68). Ucelené a empiricky získané poznatky se objevovaly především v rozsáhlém díle časlavského muzejníka Klimenta Čermáka, který pro označení specifických přístupů k muzejnímu fenoménu zároveň používal označení muzeologie (Čermák 1901, s. 173–174). Na rozvinutí muzejní teorie se podílela i skupina českých historiků umění (např. Hofman, Wirth, Štech, Dolenský)¹ a výraznou odezvu stále vyvolávalo dílo Gottfrieda Sempera, jehož myšlenky byly popularizovány a aplikovány v muzejní praxi domácími reprezentanty umělecko-průmyslového hnutí (např. Leisching, Chytil).² Během trvání první republiky byly progresivní muzeologické trendy spojeny zejména se Svazem československých muzeí, těsně spjatým s tehdejšími státními orgány. Jeho představitelé publikovali řadu odborných výstupů, pořádali tematické kurzy a semináře a vyvíjeli značné úsilí v legislativní, organizačně-správní i metodické oblasti. Mimo svazové struktury však zůstávaly některé další zásadní počiny, jaké představovalo např. dílo plzeňského muzejníka Ladislava Lábka *Nástin praktické museologie pro krajská musea vlastivědná* (1927), tvořící komplexní manuál pro pracovníky vlastivědných muzeí, či výuka muzejnictví probíhající na Masarykově univerzitě v podobě tzv. lektorátu muzejnictví (Kirsch – Jagošová 2013, s. 3–16).

Přes řadu dalších iniciativ znamenal pro rozvoj muzeologie fatální zlom komunistický puč v roce 1948. Úsilí totalitárního režimu o transformaci muzejnictví sice zpočátku bylo poměrně liknavé a zůstávalo ve stínu jiných odvětví kultury, přesto docházelo ke stále intenzivnějšímu vnímání jeho významu jako výrazného legitimizačního prostředku nastolených poměrů a prostředku k vytvoření tzv. nového socialistického člověka. Dobovým požadavkům se přizpůsobovala i nadále působící profesní muzejní organizace (od roku 1939 nesla název Svaz českých muzeí; zrušen byl v roce 1960) generující dokumenty, které měly napomoci k překonání dosavadní interpretační strnulosti expozic a výstav (např. *Všeobecné směrnice pro reorganizaci vlastivědných muzeí* či *Rámcový program výstavních sbírek vlastivědného muzea*). Ideologizace oboru si nicméně nadále razila prostor jinými cestami. Reprezentována byla angažovanými publikacemi vyzývajícími k sovětizaci českého muzejnictví (např. *Musea slouží lidu a Práce muzeí v Sovětském svazu*) a institucemi, které se měly stát převodovou pákou mezi stranickými a státními orgány a jednotlivými muzei – Kabinetem muzejní a vlastivědné práce

1 Viz též Knapík et al. 2012, s. 83.

2 O tzv. semperiánském hnutí v českých zemích více viz Hubatová-Vacková – Zapletal 2016, s. 202–205.

(později Ústřední muzeologický kabinet, dále také jako „kabinet“) a Ústřední muzejní radou působící v rámci příslušných ministerstev (Douša 2005, s. 92–99).

V poúnorovém Československu se zároveň objevovaly paralelní proudy, které se nestaly přímou součástí oficiálního diskurzu, a měly proto výrazně omezený dosah. Mezi ně patřila především monografie pražského prehistorika Jiřího Neustupného *Otázky dnešního muzejnictví* (1950). Od dobové produkce se odlišovala nejen absencí ideologických klišé, ale i novým přístupem k uchopení muzejního fenoménu prostřednictvím jeho teoretické reflexe. Proto je dodnes označována za iniciační dílo české muzeologie, byť ji vnímala „pouze“ jako nauku založenou na aplikaci vědních disciplín v prostředí muzea (Neustupný 1950, s. 5). Procesy postupně vedoucí k založení obou zkoumaných subjektů byly nicméně nastartovány až ve druhé polovině 50. a počátkem 60. let. Decentralizační a liberalizující tendence se projeví i v tehdejšímu muzejnictví, kde docházelo k posílení pozic muzejních ústavů, které se začaly kriticky vyjadřovat k dosavadní praxi. Upozorňovaly na neschopnost státních a stranických orgánů vytvořit účelnou koncepci rozvoje oboru, nízkou kompetenci národních výborů systematicky a účelně vést muzea či zanedbávání vědecké muzejní práce na úkor osvětové činnosti. Reformní hnutí prorostlo i do nižších stupňů muzejní sítě, kde se zejména okresní instituce posílené o odborné pracovníky snažily působit na lokální instituce ve smyslu seznamování se základními a aktuálními problémy muzejní práce.³ Snahy muzejníků o vytvoření komunikační platformy, která by znovu hájila jejich zájmy a do určité míry navázala na činnost nedávno zrušeného sdružení, však zanikly s nástupem normalizace.⁴ Podmínky pro vytvoření muzeologických center ovšem vytvářela i některá rozhodnutí KSČ. Příkladem může být jednání jejího XII. sjezdu a následné vydání dokumentu s názvem *Jednotná soustava vzdělávání osvětových pracovníků* (1962), jehož obsah předpokládal speciální vysokoškolské vzdělávání pracovníků muzejních institucí.

Vznik brněnské externí katedry muzeologie (1963) a pražského střediska (1967) lze vnímat jako výsledek aktivit vycházejících z muzejního prostředí, které se pokoušely o řešení aktuálních problémů českého muzejnictví a využily přitom příhodné situace vytvořené mimo jiné i stranickými a státními orgány. Pro organizační strukturu obou muzeologických center bylo signifikantní jejich rozkročení mezi muzejní a akademickou sféru, kdy jejich chod a personální obsazení zajišťovaly centrální instituce (Moravské muzeum a jeho muzeologické oddělení, Národní muzeum), zatímco univerzity fungovaly spíše jako garant úrovně a kvality výuky. Vzniklá situace nepřímou souvisela s porodními bolestmi, během kterých vykristalizovala nutnost obhajovat pozice muzeologie jako akademického oboru. Oba subjekty sice získaly podporu svých zřizovatelských institucí (jihomoravský KNV, Ministerstvo kultury a informací), v univerzitních kruzích však panovala spíše nedůvěra. Objevovaly se zejména pochybnosti týkající se vhodnosti zařazení muzeologie mezi již etablované vědní disciplíny. Např. v Praze se vyskytly názory, že by nový studijní program neměl získat samostatné postavení, ale fungovat jako oddělení při některém z příbuzných ústavů a kateder (např. historie, archivnictví). Ambivalentní reakce se objevily také u představitelů muzejnictví. Zatímco např. kabinet jako organizační složka Národního muzea vznik střediska otevřeně podpořil (Špét 1985, s. 190), někteří přímí aktéři integračního

3 Tehdejší problémy vlastivědného muzejnictví na okresní úrovni dokumentuje série článků vydaných v periodiku *Dějiny a současnost*. Viz např. O muzejnictví tentokrát v měřítku okresním 1962, s. 19.

4 O jeho aktivitách viz Kirsch 2018, s. 355–369.

procesu si stěžovali např. na nedostatečnou podporu ze strany orgánů působících při ministerstvu, zejména pak Ústřední muzejní rady (Rutar 2014, s. 10). Muzeologická pracoviště se při procesu konstituování zároveň musela v ideologické rovině postavit k edukační činnosti svých předchůdců. Ožehavou otázkou zůstávala míra kontinuity s prvorepublikovým lektorátem muzejnictví, který na brněnské univerzitě působil pod vedením Jaroslava Helferta, a také aktivitami tehdy již neexistujícího svazu (kurzy, semináře, publikační činnost). K jasnému vymezení dalšího směřování muselo dojít i vůči tehdy probíhající výuce muzejnictví. Hlavní rozlišovací prvek mezi novou formou vzdělávání a těmito subjekty pak spočíval v důrazu na převážně teoreticky zaměřený obsah kurikula, čímž mělo být dosaženo zvýraznění významu muzejnictví jako svébytného oboru neodtrženého však zároveň od muzejní praxe.

Přes společný cíl vykazovaly koncepce obou učebních jednotek významné odlišnosti, které spočívaly v přístupu k tzv. speciálním muzeologiím (vlastně aplikacím vědních disciplín na půdě muzea – např. historiografie, dějiny umění, etnografie, archeologie). Hlavní reprezentanti brněnské externí katedry (zejména ředitel Moravského muzea Jan Jelínek a Zbyněk Zbyslav Stránský) se snažili postgraduální vzdělání profilovat v duchu svého chápání muzeologie jako autonomní a specifické vědní disciplíny s vlastním předmětem zájmu odlišným od poznávací intence jiných akademických oborů. Základ výuky tak spočíval v teoretickém vnímání muzeologie s akcentem na jednotlivé fáze muzealizačního procesu, přičemž oborovým aplikacím byla pozornost věnována spíše sekundárně.⁵ Externí katedra nicméně měla další ambice, v nichž dominovaly úkoly propagačního a vědeckého charakteru. Ještě v 60. letech došlo v Brně k uspořádání domácího muzeologického sympozia (1965) a mezinárodní schůzky vyučujících muzeologie (1967) a bylo zahájeno vydávání teoreticky koncipovaného periodika s názvem *Muzeologické sešity* (1969). Řešeny byly také některé resortní úkoly jako např. problematika zkoumání povahy muzeologie a předpokladů jejího usoustavnění v relaci s rozvojem vědy či úloha regionálních muzeí, k nimž byla shromažďována rozsáhlá zahraniční literatura. Rozsáhlé plány měla od svého počátku i pražská výuková jednotka vedená významným prehistorikem Národního muzea Jiřím Neustupným, která se však v tomto období teprve organizačně zaváděla a soustředila se především na zahájení výukového programu pro studenty oborů zastoupených v muzeích. Etablovala se jako samostatné oddělení podřízené přímo proděkanu pro studijní práci pražské Filozofické fakulty Univerzity Karlovy a záhy zahájila vyučování obecné muzeologie a po dohodě s příslušnými katedrami i kurzy věnované jednotlivým speciálním muzeologiím. Myšlenkově se opírala o Neustupného práci *Muzeum a věda* (1968), v níž autor poupravil některé původní názory ze své dřívější publikace.

EXTERNÍ KATEDRA MUZEOLOGIE / KATEDRA ARCHEOLOGIE A MUZEOLOGIE

Nástup normalizace se v případě brněnské muzeologie nejzřetelněji projevil v personálních změnách. Své místo v muzeologickém oddělení musel opustit nejhlasitější

5 Přesto se pro kurzy podařilo získat výrazné reprezentanty daných oborů Mrázová – Jagošová 2014, s. 34.

kritik státní kulturní politiky v období pražského jara Zdeněk Vašíček a s nepřízní vládnoucí garnitury se dlouhodobě potýkala také redaktorka *Muzeologických sešitů* Bronislava Gabrielová. Jako značně limitující se pro další vývoj jevil především odchod vedoucího katedry Jana Jelínka z postu ředitele Moravského muzea v roce 1971, nicméně brněnský antropolog výuku podporoval i nadále, a to z pozice prezidenta Mezinárodní rady muzeí (International Council of Museums, dále jako ICOM). Záležitosti spojené s celkovým chodem a tematickou profilací studia tak fakticky spadaly do gesce Zbyňka Zbyslava Stránského, který musel čelit řadě aktuálních problémů. Bylo třeba se vyrovnat s dřívějším výrazným angažmá představitelů katedry ve Svazu muzejních pracovníků, kdy jejich „selhání“ bylo přímo i nepřímo naznačeno v některých dobových příspěvcích rekapitulujících dřívější vývoj. Například ředitel kabinetu Václav Pupal při této příležitosti mezi negativními rysy zmínil i „šilhání po akademických ústavech a věnování se jen osobní vědecké nebo odborné specializaci“ (Pupal, 1971, s. 74). Zároveň ale byla z tehdejších rozhodujících dokumentů zřetelně cítit snaha státních a stranických orgánů využít muzeologických institucí pro konsolidaci poměrů. K využití jejich potenciálu vyzývaly *Zásady rozvoje českého muzejnictví* (1973) či později *Směry a výhledy dalšího rozvoje muzeí a galerií v ČSSR* (1979), podle nichž se tato pracoviště měla stát garantem odborné činnosti v oblasti muzejnictví (*Směry a výhledy dalšího rozvoje muzeí a galerií v ČSSR 1980*, s. 134). Jako jistý pokus o rehabilitaci ze strany brněnských muzeologů lze vnímat uspořádání semináře o dokumentaci současnosti, která v oblasti československého muzejnictví tvořilo dlouhodobě dosti exponované téma. Vedle ideologicky vstřícných příspěvků přizvaných hostů (Mlýnský, Janiš) se reprezentanti katedry pokoušeli zaujmout spíše obecnější a teoretická stanoviska, i když se úvodním marxisticko-leninským interpretacím zcela nevyhnuli (Stránský 1974, s. 19). Jako značně problematický se dlouhodobě jevil vztah muzeologického oddělení coby hlavního zaštitovatele muzeologické výuky vůči zřizovateli Moravského muzea – Jihomoravskému krajskému národnímu výboru, který prostřednictvím svého kulturního odboru v jeho aktivitách usiloval o výrazné posílení metodické a kontrolní složky na úkor edukačního a odborného působení. Nejvýraznějším projevem se v tomto ohledu stala transformace dosavadního muzeologického oddělení v tzv. muzeologický a muzeografický útvar v roce 1971, přičemž množství úkolů často zacházejících nad rámec stanovených povinností prakticky po celá 70. léta limitovalo Stránského aktivity na poli muzeologie (Archiv Ústavu archeologie a muzeologie – oddělení muzeologie 1974 – dopis J. Jelínka R. M. Perničkovi).

Měnící se poměry se výrazně dotkly mnoha dříve naplánovaných aktivit. Nerealizované či nedotažené zůstávaly některé ambiciózní projekty jako např. zřízení muzeografického střediska pod patronací UNESCO či zorganizování mezinárodní konference věnované problematice muzeologie, která nakonec v dosti okleštěné podobě přece jen proběhla v roce 1969.⁶ Na druhé straně bylo třeba i za cenu některých ústupků udržet dosavadní podobu muzeologické výuky. Přes zmíněné potíže spojené se zabezpečením chodu katedry prozatím nebyl nikterak narušen ani dvouletý interval mezi nabíráním studentů do jednotlivých běhů postgraduálního studia, a dokonce se podařilo precizovat a shrnout doposud zjištěné poznatky do skript s názvem *Úvod do*

6 Příspěvky vyšly v německém jazyce jako supplementum *Muzeologických sešitů* v roce 1971 s názvem *Einführung in die Museologie*.

muzeologie (1972). Jejich hlavním cílem byla obhajoba muzeologie jako svébytné vědní disciplíny vycházející z onoho originálním způsobem koncipovaného specifického vztahu člověka ke skutečnosti, kdy člověk oproti přirozenosti změny a zániku získává a uchovává autentické reprezentanty hodnot, jež následně spoluvytváří a umocňují jeho kulturní profil. Formulování základních tezí bylo do značné míry podmíněno mnohdy ostrými názorovými výměnami s představiteli pražského střediska, ale také úzkou spoluprací s osobnostmi, pro něž se stal Stránský mentorem. Jednalo se z velké části o etablované muzejní pracovníky, často již absolventy brněnského muzeologického školení. Platformou pro šíření jejich názorů zůstávaly *Muzeologické sešity*, které právě začátkem 70. let přinášely řadu statí a debat (např. vymezení základních funkcí sbírkového předmětu, vzájemný poměr muzeí, galerií a památkové péče, dokumentace současnosti, tzv. speciální muzeologie), na nichž participovali i mnozí zahraniční autoři. Zdánlivé zklidnění situace narušily tendence ve svém důsledku vedoucí až ke ztrátě samostatnosti původní externí katedry, přičemž kromě oficiálního zdůvodnění v podobě přijetí nových legislativních opatření (do budoucna se neměla připouštět existence externích kateder) zde lze nalézt i snahy o intenzivnější kontrolu aktivit doposud svébytně působící akademické jednotky ze strany univerzity (Kirsch 2014, s. 15). V roce 1976 tak došlo k začlenění původního pracoviště do nově vytvořeného útvaru – Katedry archeologie a muzeologie. Současně vyvstaly tlaky na vytvoření nového profilu studia, jenž by „lépe odpovídal“ novým poznatkům ve věcech muzeologie, ale také zásadám vysokoškolského studia stanovených ÚV KSČ a ministerstvem školství. Diskusní kroužek svolaný na březem roku 1977 se nesl v duchu určitých pochybností a vzájemného očekávání. Zúčastnili se jej nejen reprezentanti dřívější externí katedry (Stránský, Hank, Schneider, Jelínek) a moravské archeologie, ale i zástupci vedení Filozofické fakulty (Archiv Masarykovy univerzity, fond Filozofická fakulta 1977 – dopis R. M. Perničky proděkanu F. Mainušovi). Hlavním cílem proklamovaného „zmuzeologizování praxe“ se do budoucna stalo zapůsobit na všechny složky tehdejšího muzejnictví a zkvalitnit v nich jednotlivé fáze muzealizačního procesu, posíleno však současně bylo postavení předmětů akcentujících filozofii marxismu-leninismu. Následné sepětí s archeologií trvající až do listopadového převratu pro muzeologii přineslo bezpečné zázemí, zvláště když byl pro věc získán i vedoucí katedry Radko M. Pernička, který její činnost propagoval v akademickém prostředí. Během 70. a 80. let proto muzeologickým školením mohla projít řada muzejníků, kteří se výrazně etablovali jak v muzeologických, tak i manažerských a odborných pozicích.

Brněnská muzeologie zároveň ve sledovaném období prodělávala vývoj, který byl pro většinu tehdejších vysokoškolských kateder do značné míry atypický. V jejím programu totiž hrála nadále podstatnou roli komunikace se zahraničím nastartovaná v 60. letech a tradičně vycházející z participace na činnosti mezinárodních komisí ICOM. Např. již v roce 1967 byl na brněnském setkání dán podnět k vytvoření Mezinárodního výboru pro výchovu muzejních pracovníků (International Committee for the Training of Personnel, dále také jako ICTOP), za jehož přispění byla posléze vydána publikace s názvem *Training of Museum Personnel* (1970) dokládající rozmach muzeologické edukace v mezinárodním měřítku. Kromě zemí se socialistickým zřízením (Sovětský svaz, Německá demokratická republika, Polsko, ale i Jugoslávie) byly pěstovány styky s vědeckými a pedagogickými ústavu ve Velké Británii, Finsku, Rakousku, Japonsku či Indii. Výrazný podíl na těchto kontaktech měl důraz na propagaci specifického mu-

zeologického pojetí brněnské školy, k jehož šíření výrazně přispělo vydání německy psaného supplementa *Muzeologických sešitů* a díla *Výchova v muzeologii* představující shrnutí základních cílů a směřování katedry v anglické a ruské jazykové mutaci. Prioritu od druhé poloviny 70. let pak měla participace na činnosti Mezinárodního výboru pro muzeologii (International Committee for Museology, dále jako ICOFOM). Zatímco ještě v první polovině 60. let byla v rámci tehdejší ICOM považována existence speciální komise pro muzeologii za nemyslitelnou (Stránský 1981, s. 19), po založení na generální konferenci v Leningradě v roce 1977 se ICOFOM postupně stala jednou z jeho nejvýznamnějších organizačních jednotek. Při jejím zrodu a později i ve vedení sehráli důležitou roli právě představitelé Československa, kde se vedle prvního předsedy Jana Jelínka v 80. letech prosazoval se svými koncepčními návrhy zejména Zbyněk Zbyslav Stránský. Hlavním komunikačním prostředkem mezi členy se stala periodika *Museological working papers* a *ICOFOM Study Series*, kde byly uveřejňovány aktuální poznatky z oboru muzeologie a názory jejich významných reprezentantů včetně těch z Československa (např. Šuleř). Další výraznou mezinárodní aktivitou uskutečňovanou v rámci ICOM byla Stránského participace na překladovém slovníku *Dictionarium museologicum* – kompendiu, jehož vydání v roce 1986 obsahovalo celkem dvacet jazykových mutací. Myšlenky představitelů brněnské školy vzbuzovaly na mezinárodním poli stále větší zájem a v hojné míře se s nimi seznamovali jejich kolegové v Rakousku, Spolkové republice Německo, Francii, Nizozemí či Švédsku (např. Waidacher, van Mensch). Přes ocenění, které se jim většinou dostávalo, se však proti Stránského pojetí zvedla polemická vlna, a to zejména v tradiční a zároveň konzervativní muzeologické baště – NDR. Velmi ostře a kriticky se vůči československému vědci a pedagogovi vyjádřil především korunní princ východoněmecké muzeologie Klaus Schreiner, přestože se Stránským byl v dlouholetém a živém pracovním kontaktu. Na jedné straně oceňoval celkový přínos díla, na straně druhé ale kritizoval jeho celkovou koncepci, jež měla Stránského vést [...] do pochybné blízkosti měšťansko-idealistických hodnotových názorů a tím v konečném důsledku k nemarxistickým a nevědeckým názorům.⁷ Korektnější a věcnější polemiku s jeho pojetím pak lze zaznamenat např. v díle polského muzeologa Wojciecha Gluzińskiego (Gluziński 1980, s. 214–231).⁸

Výrazným mezníkem ve vývoji brněnské muzeologie se stalo založení Mezinárodní letní školy muzeologie (International Summer School of Museology, dále také jako ISSOM), čímž došlo k rozdělení muzeologické výuky v Brně do dvou autonomních linií – národní, spočívající v tradičního výuce československých muzejníků a celosvětové reprezentované právě ISSOM (Podborský 2006, s. 16). U zrodu a samotné realizace myšlenky muzeologické edukace v širším mezinárodním kontextu stál Zbyněk Zbyslav Stránský, jemuž při zajištění organizačních záležitostí vypomáhal František Gale, náměstek ředitele Moravského muzea. Za přímé podpory Československé komise pro spolupráci s UNESCO se posléze podařilo zformulovat celkovou koncepci školy a na projektu zainteresovat významné představitele této tradiční organizace působící u OSN. Na základě rozhodnutí 23. generální konference konané v Sofii roku 1985 bylo zřízením mezinárodní letní školy pověřeno Československo a následně vznikla i řídicí mezirezortní pracovní skupina, do níž byli přizváni zástupci ministerstva,

7 Citováno podle Hanslok, 2008, s. 109. Kritika se objevila ve Schreinerově rukopisu *Plus und Minus einiger Museologieauffassungen Stránskýs – Standpunkt eines Museologen der DDR* z roku 1983.

8 Viz též Dolák 2019, s. 21–22.

Jihomoravského KNV, brněnské univerzity a Moravského muzea. Vedením byl pověřen Zbyněk Zbyslav Stránský a přes různé peripetie se podařilo první běh ISSOM zahájit v roce 1987 (Tlachová 1988, s. 69–70). „Ověřovací“ ročník nicméně proběhl ke všeobecné spokojenosti a na základě pozitivních reakcí bylo Československo pověřeno pořádáním celého podniku také v letech 1988 a 1989. Výukový program věrný intencím brněnské školy se prostřednictvím přednášek, seminářů, demonstrací a exkurzí pokoušel domácím i zahraničním studentům v obecné rovině představit muzeologii jako specifický vědní obor ovlivňující muzejní praxi. Z vyučujících si poměrně silné postavení, kromě československých muzeologů, vydobyli přednášející z Nizozemí, Jugoslávie, Rakouska a Německé demokratické republiky. Postupně rostl i celkový počet posluchačů, z nichž řada pocházela z mimoevropských zemí.

STŘEDISKO PRO VÝUKU MUZEOLOGIE

Pražské Středisko založené na sklonku roku 1967 neprošlo tak zásadními změnami jako jeho brněnský protějšek. Hlavní představitel Jiří Neustupný byl sice v roce 1969 dokonce jmenován profesorem počátků lidských dějin a muzeologie na Karlově univerzitě, přesto nebyla personální situace příslušnými orgány shledávána jako ideální. Jiří Neustupný coby nestraní a Josef Beneš, který prodělal postupný kariéerní pád z vedoucích pozic na ministerstvu v důsledku svých postojů během pražského jara, byli i proto od poloviny 70. let posílení o stranicky prověřen Jiřího Špěta. Středisko přesto po celou dobu své existence disponovalo třemi pracovními úvazky, z nichž pouze jeden byl určen pro zmíněné pedagogické pracovníky. Druhé místo bylo vyhrazeno pro pozici tajemníka-pedagogického pracovníka, jímž se zpočátku stali archeolog Miloslav Slabina a bývalý ředitel Národního muzea Vladimír Denkstein, a konečně třetí úvazek byl tvořen pozicí sekretáře (asistenta), který měl zajišťovat veškerou úřední agendu a kontakt s posluchači (Archiv Národního muzea, fond Středisko pro výuku muzeologie 1972 – Kádrová situace Střediska). Počet zaměstnanců nemohl rozhodně postačovat pro potřeby široce koncipované výuky, a proto byli na přednášky a semináře najímán po předchozím schválení děkanátem Filozofické fakulty Karlovy univerzity velký počet externistů. Jednalo se většinou o pracovníky muzeí (zastoupeni byli kromě Národního muzea a dalších pražských centrálních institucí i vyučující na externí brněnské katedře), ale i univerzit, příbuzných institucí kulturního dědictví či Akademie věd. Daný stav byl do značné míry výsledkem nedostatku finančních prostředků a potřebného vybavení způsobeným nezájmem mateřské instituce, o čemž svědčí časté připomínky hlavních reprezentantů střediska při komunikaci s ředitelstvem (Vyjádření k vlastní práci a organizaci – J. Neustupný). Limitujícím faktorem v tomto ohledu patrně bylo i působení další muzeologické instituce zapojené do struktur pražského muzea – kabinetu. Přes jisté konkurenční pnutí se však oba subjekty v mnoha ohledech doplňovaly. Zatímco kabinet se v prostředí českého muzejnictví zaměřoval na stránku organizační a metodickou (např. pořádání konferencí a seminářů, vydávání časopisů a publikací, získávání muzeologické literatury ze zahraničí), středisko se profilovalo jako edukační a teoretická platforma oboru muzeologie.

Tehdejší výuková koncepce střediska vycházela z již dříve uveřejněných myšlenek Neustupného, mírně modifikovaných v člancích a publikacích ze 60. let a zejména

v roce 1968 v češtině i angličtině vydanou prací *Muzeum a věda/Museum and research*. Podstatou se stalo rozčlenění muzeologie do dvou základních kategorií – na obecnou a speciální (pl.). Základ muzejní práce podle tohoto pojetí tvoří příslušné vědní disciplíny (např. historie, dějiny umění, etnografie, geologie, botanika) aplikované v prostředí muzea. Všechny zde mají své „speciální“ pole působnosti, které jim vymezuje vzájemné hranice při dokumentaci okolní reality a zároveň stanovuje specifický průběh a výslednou podobu muzealizačního procesu. Jedná se tedy o tzv. speciální/oborové muzeologie. Obecná muzeologie ke svým závazným pravidlům dospívá zkoumáním poznatků všech těchto speciálních muzeologií, pro které se zároveň stává nadřízeným (normativním) orgánem (Neustupný 1950, s. 5–10). Základem vyučovacího procesu ve středisku se proto staly vědní obory zastoupené v muzeu, pro které byl vytvořen vlastní muzeologický výukový program nabídnutý posluchačům Karlovy univerzity. Realizace tohoto plánu nicméně zcela závisela na ochotě jednotlivých kateder s nově vytvořeným subjektem spolupracovat. Zatímco ve studijních programech, kde se muzeologie přednášela již dříve, a byl tak položen její teoretický základ (Neustupný – archeologie, Beneš – národopis), muselo u ostatních vědních disciplín teprve dojít k jeho postupnému vytvoření (historie, dějiny umění, egyptologie, klasická archeologie, ale i geologie, botanika). Systém „vzdělávání ve speciálních muzeologiích“ byl vkomponován do závěrečného období studia a začínal přednáškami z obecné muzeologie, na něž navazovaly kurzy z muzeologií speciálních, tzv. Muzeologický seminář (semestr trvající kurzy přinášely aktuální témata z oblasti muzejnictví jako např. instalace sbírek, stav muzejnictví v jiných zemích, evidence) a Muzejní praxe (konala se pro každý obor zvlášť a spočívala v hromadných exkurzích i působení jednotlivců ve vybraných muzeích). I když Neustupného pojetí preferovalo komplexní výukový proces určený pro studenty denního studia, jeho cílem bylo ovlivnění všech osob působících v oblasti muzejnictví. Středisko proto postupně nabídlo hned několik kurzů vypisovaných pro již činné muzejníky v postgraduální formě (např. Hmotné prameny k dějinám a muzeologie). Spíše jako nutnou úlitbu politickým tlakům lze vnímat angažmá střediska na Univerzitě 17. listopadu, jehož hlavní náplní bylo ideologicky působit na studenty ze zemí třetího světa. Ideologie si však svůj významný prostor nacházela také v rámci programu určeného pro denní studium. Kromě některých lekcí týkajících se edukační činnosti a dokumentace současnosti se nejmarkantněji prosazovala v přednáškách věnovaných zásadám státní kulturní politiky.⁹

Středisko v 70. letech postupně získávalo v česko(slovenském) muzejnictví roli aktivního činitele, jenž se kromě vysokoškolské výuky přímo podílel na formulování nových teoretických přístupů prostřednictvím vědeckého výzkumu, publikačních a popularizačních výstupů i úzkou kooperací s domácími a zahraničními profesními organizacemi a akademickými centry. Mezi nejdůležitější aktivity domácího charakteru patřila participace na badatelském plánu nazvaném Socialistická společnost v období vědeckotechnické revoluce, v němž mělo středisko plnit úkol s názvem Podíl muzeí na výchově a vzdělávání dospělých. I když pražské centrum během svého působení nevydalo „tradičně pojatá“ muzeologická skripta, vyústila vědecká a pedagogická činnost v řadu zásadních teoreticko-metodických publikačních počínů. Kromě Neustupného klíčového díla *Muzeum a věda* a Benešových monografií *Muzeum a sbírky* (1977), *Muzeum*

9 Podrobnější rozbor kurikula viz Kirsch – Jagošová 2017, s. 8–12.

a *výchova* (1980), *Muzejní prezentace* (1981) se jednalo o řadu bibliografických počinů či dílčích článků a studií tematicky zaměřených na problematiku obecné i speciální muzeologie. Výjimkou nebyly ani konzultace metodického charakteru, které měly za cíl zlepšení některých aspektů muzejní práce zvláště vlastivědných muzeí. Působení obou hlavních protagonistů však rozhodně nezůstávalo ohraničeno českým prostředím. Výrazně propagovali prohloubení mezinárodní spolupráce, která podle nich nebyla zvláště v 70. letech uspokojivá. Podíleli se na formování a dalším směřování některých komisí ICOM, odkud ostatně přebírali četné podněty pro svou výuku. Aktivně podporovali např. vznik Mezinárodního výboru pro muzeologii (International Committee for Museology) a podstatným způsobem zasáhli i do jí iniciované diskuse o poslání tohoto oboru počátkem 80. let. Neustupného i Benešova díla tak byla známa a hojně citována v zahraniční literatuře a stala se integrální součástí dobového muzeologického diskurzu. Činní byli zástupci střediska tradičně i v dalších organizačních složkách ICOM – ICTOP a Mezinárodním výboru pro archeologická a historická muzea a sbírky (International Committee for Museums and Collections of Archaeology and History), přestože jejich účast na setkáních byla v 70. letech značně omezena.¹⁰ Přetrvávající čilá komunikace se nicméně nepřetavila v zásadnější společné projekty, a to ani v případě dalších kontaktů, které středisko udržovalo s řadou zahraničních muzejních institucí.

I když politický vývoj po roce 1968 do značné míry zamezoval uskutečnění některých původních plánů, úpadek nastal až se zhoršujícím se zdravotním stavem Jiřího Neustupného na počátku 80. let. Jeho vůdčí pozici se snažil převzít Josef Beneš, ale po Neustupného smrti v roce 1981 postupně nastal i definitivní konec střediska. Výuka v následujícím zimním semestru se již nerealizovala a po jeho ukončení se Beneš zprostředkovaně dověděl, že děkanát považuje tuto učební jednotku za zrušenou. Nepříliš důstojný konec byl odůvodněn přijetím nového statutu Univerzity Karlovy, který měl dosavadnímu způsobu participace střediska na vysokoškolské výuce zabránovat. Přestože se podařilo některé kurzy uskutečnit ještě v letním semestru 1982, řadě participantů již nebyla jejich edukační aktivita proplacena s odůvodněním, že nebyla vůbec naplánována (pedagogové dostali na výběr, zda chtějí obdržet čestné uznání či si odpracované hodiny vzít jako socialistický závazek). S dalším působením pražského muzeologického centra v dosavadní formě se již nepočítalo. Pomocnou ruku nakonec, přes dřívější jednání o včlenění pod katedru teorie kultury, podali etnografové. Od školního roku 1982/83 byla výuka muzeologie řízena katedrou etnografie a folkloristiky (Archiv Národního muzea, fond Středisko pro výuku muzeologie 1982 – dopis A. Robka J. Benešovi), čímž došlo k přechodu od přece jen do určité míry politicky vlašnějšího vedení k přísnější stranické kontrole. Zároveň však došlo ke ztrátě autonomního postavení oboru v rámci fakulty a postupnému zpřetrhání vazeb na řadu v muzeologickém školení doposud kooperujících akademických disciplín.

Normalizační období se ve vývoji obou muzeologických center projevilo hned od samotných počátků a se značnou intenzitou. Realizovány nemohly být některé projekty brněnské externí katedry naplánované v průběhu 60. let a svého vyústění se nedočkaly ani mnohé původní plány pražského střediska. Postupně došlo také k ostrakizaci či

¹⁰ Např. v roce 1978 Neustupný zmiňoval, že za něj ministerstvo kultury již nebude platit poplatky, čímž musí rezignovat na své členství ve výboru této instituce (Archiv Národního muzea, fond Středisko pro výuku muzeologie 1978 – dopis J. Neustupného řediteli NM Adolfo Čejchanovi).

alespoň k dočasnému omezení činnosti některých hlavních představitelů, kteří se po svém aktivním angažmá při událostech pražského jara ocitli v déletrvajícím profesním vakuu (Jelínek, Stránský, Beneš), což jen umocnil nepřilíš vstřícný postoj zřizovatelů jejich mateřských institucí k problematice muzeologie. Přesto se před nimi záhy začaly otevírat určité možnosti iniciované některými zásadními dobovými dokumenty (např. *Zásady rozvoje českého muzejnictví*), v nichž se s tímto oborem počítalo jako s významným prostředkem k dalšímu rozvoji a „konsolidaci“ tehdejšího muzejnictví. Vnější tlaky se následně projevy reorganizací studijních programů i v angažmá na akcích, kde docházelo k reflexi režimem preferovaných témat (např. dokumentace současnosti). I když se obě pracoviště stala vykonavateli ideologicky poplatných zadání, v určitých ohledech si obratným manévrováním s nadřízenými subjekty dokázala uchovat některá svá původní stanoviska a postoje. Precizována proto mohla být dříve nastíněná teoretická pojetí muzeologie i náhledy na některé aspekty muzejního fenoménu (Stránský, Beneš) a zejména od druhé poloviny 70. let byla opět navazována intenzivnější komunikace se zahraničními institucemi (především v mezinárodním výboru pro muzeologii při ICOM, později pak ISSOM). Činnost českých muzeologů byla nicméně také z těchto důvodů podrobena přísné kontrole, která se v konečném důsledku projevila ztrátou samostatnosti brněnské katedry a jejím přičleněním k archeologii. Ještě horší osud čekalo pražské středisko. Po smrti hlavního představitele Jiřího Neustupného přešla muzeologická výuka počátkem 80. let do gesce ústavu etnografie a folkloristiky, a přestala tak samostatně existovat. Přes různé obtíže a diskrepance spojené s obdobím let 1969–1989 se však podařilo nejen vychovat řadu muzejních pracovníků a ovlivnit celkovou podobu muzejnictví v tehdejších Československu, ale současně na české poměry značně nadstandardně výrazně ovlivnit dobový muzeologický diskurz.

PRAMENY A LITERATURA

- Archiv Masarykovy univerzity**, fond A2 – *Filozofická fakulta – Katedra archeologie Filozofické fakulty*, kart. 4, i. č. 23 – Korespondence 1977, podsložka: Rektorát, děkanát 1977 – Dopis R. M. Perničky proděkanu F. Mainušovi ze dne 7. 7. 1977.
- Archiv Národního muzea**, fond *Středisko pro výuku muzeologie* (částečně zprac.), kart. č. 6 (Agenda 1976–1982), složka Agenda 1978 – Dopis J. Neustupného řediteli NM A. Čejchanovi ze dne 21. 9. 1978.
- Archiv Národního muzea**, fond *Středisko pro výuku muzeologie* (částečně zprac.), kart. č. 6 (Agenda 1976–1982), složka Agenda 1982 – Dopis ředitele NM A. Čejchana děkanovi FF UK V. Rábovi z 5. 3. 1982.
- Archiv Národního muzea**, fond *Středisko pro výuku muzeologie* (částečně zprac.), kart. č. 4 (Agenda 1971–1973), složka Agenda 1972 – Příloha k č. 84/12 (Kádrová situace Střediska).
- Archiv Ústavu archeologie a muzeologie**, oddělení muzeologie (nezprac.), složka: Muzeologie – postgradual. studium, seznamy absolventů, organizace, učitelé, 4.-7. běh, podsložka: Organizace a učitelé postgraduál. studia muzeologie – Dopis J. Jelínka R. M. Perničkovi ze dne 1. 10. 1974
- Čermák, Kliment**: *Výchova v muzeologii. Věstník československých muzeí a spolků archeologických*, 4, 1901, č. 12, s. 173–176.
- Dolák, Jan**: *The role of Z. Z. Stránský in present-day museology. Museologica Brunensia* 8, 2019, č. 2, s. 15–26.
- Douša, Pavel**: *Organizace českého muzejnictví 1945–1989: Systém řízení muzeí v zajetí politické ideologie*. Opava: Slezská univerzita

v Opavě, Filosoficko-přírodovědecká fakulta, Ústav historie a muzeologie. Dizertační práce. Vedoucí práce doc. PhDr. Karel Boženek, Ph.D. 2005.

Gluziński, Wojciech: *U podstaw muzeologii.* Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1980.

Hanslok, Andreas: *Museologie und Archivwissenschaft in der DDR: Abgrenzung und Annäherung zweier Nachbarwissenschaften.* Marburg: Tectum, 2008, s. 109–119.

Hubatová-Vacková, Lada - Zapletal, Tomáš: Kontexty spisu Věda, umění a průmysl. In: Hubatová-Vacková, Lada - Zapletal, Tomáš (edd.): *Gottfried Semper: Věda umění a průmysl.* Praha: UMPRUM, 2016.

Kirsch, Otakar: Vysokoškolská výuka muzeologie v Brně v době normalizace a nástupu demokratického režimu. *Museologica Brunensia* 3, 2014, č. 2, s. 12–20.

Kirsch, Otakar: Navzdory obtížím vstříc profesním zájmům: Osudy Svazu muzejních pracovníků v letech 1968–1969. In: Březina, Vladimír - Hloušková, Kateřina - Slabotinský, Radek (edd.): *Historik skutečně mohutný: k životnímu jubileu Jiřího Pernese.* Praha - Ústí nad Labem - Brno: Ústav pro studium totalitních režimů; Univerzita Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem; Books & Pipes Publishing, 2018, s. 355–369.

Kirsch, Otakar - Jagošová, Lucie: Vývoj Lektorátu muzejnictví 1922–1951. Devadesát let od počátků univerzitního vzdělávání muzejníků v českých zemích. Muzeum: muzejní a vlastivědná práce 51, 2013, č. 1, s. 3–16.

Kirsch, Otakar - Jagošová, Lucie: Teorie jako platforma pro edukaci muzejních pracovníků: Osudy Střediska pro výuku muzeologie v letech 1967–1982. Muzeum: Muzejní a vlastivědná práce 55, 2017, č. 2, s. 3–15.

Knapík, Jiří - Olšovský, Jaromír - Šopák, Pavel - Váhala, David: *Vademecum muzeologie.* Opava: Slezská univerzita v Opavě, 2012.

Mrázová, Lenka - Jagošová, Lucie: Obsahové proměny kurikula brněnské muzeologie v letech 1964–2014. *Museologica Brunensia* 3, 2014, č. 3, s. 28–42.

O muzejnictví tentokrát v měřítku okresním. *Dějiny a současnost* 4, 1962, č. 10, s. 18–19.

Podborský, Vladimír: Výuka muzeologie na Masarykově univerzitě. In: *Muzealizace v soudobé společnosti a poslání muzeologie: sborník ze symposia s mezinárodní účastí pořádaného při příležitosti životního jubilea tvůrce brněnské muzeologické školy Zbyňka Z. Stránského: sborník příspěvků ze symposia - Technické muzeum v Brně, 8.–10. listopadu 2006/ Musealization in contemporary society and role of museology: anthology from symposium with foreign participation on the occasion of anniversary of the founder of the Brno museology school Zbyněk Z. Stránský: anthology from symposium - Technical museum in Brno, 8th - 10th November 2006.* Praha: Asociace muzeí a galerií České republiky, 2008, s. 14–26.

Pubal, Václav: Jak dál s rozvojem českého muzejnictví. *Muzejní a vlastivědná práce* 9 (79), 1971, č. 2, s. 73–76.

Rutar, Václav: Vznik, vývoj a práce externí katedry muzeologie v Brně v letech 1963–1969. *Museologica Brunensia* 3, 2014, č. 2, s. 4–11.

Směry a výhledy dalšího rozvoje muzeí a galerií v ČSSR (schváleny usnesením vlády ČSR č. 390 ze dne 19. 12. 1979). *Muzejní a vlastivědná práce* 18 (88), 1980, č. 3, s. 129–137.

Stránský, Zbyněk Zbyslav: Metodologické otázky dokumentace současnosti. Teze muzeologického semináře. *Muzeologické sešity* 5, 1974, s. 13–43.

Stránský, Zbyněk Zbyslav: Questions are gates leading to the truth. *Museological working papers: Interdisciplinarity in museology*, 1981, č. 2, s. 19–21.

Špět, Jiří: *Formování a rozvoj socialistického muzejnictví v ČSR (1945–1985).* Praha: Národní muzeum, 1988. Muzejní práce: studijní, metodický a informační materiál, sv. 22.

Špět, Jiří: Muzeologicko-metodická činnost Národního muzea v Praze po roce 1945. *Časopis Národního muzea - řada historická* 154, 1985, č. 3–4, s. 171–193.

Špět, Jiří: *Přehled vývoje českého muzejnictví I. (do roku 1945).* 2. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2003.

Tlachová, Kateřina: Mezinárodní letní škola muzeologie. *Universitas: revue University J. E. Purkyně v Brně* 21, 1988, č. 1, s. 69–70.